

The book cover features a complex, multi-layered design. The background is a dense, golden-brown pattern with repeating floral and geometric motifs. On the left side, there is a large, semi-circular mandala-like pattern in shades of yellow and brown. On the right side, there is a large, stylized, dark red and brown pattern that resembles a traditional rug or textile design. The overall aesthetic is rich and culturally inspired.

Ойдин ТУРДИЕВА

**ҲОЗИРГИ ЗАМОН
ЭРОН ҲИКОЯЧИЛИГИ**

УЎК: 82.0 (55)

КБК: 83.3 (5)

T-88

Такризчилар:

ф.ф.н. У. Ҳамдам

ф.ф.н., доц. С. Сотиболдиева

T-88 Турдиева Ойдин

Ҳозирги замон эрон ҳикоячилиги: Монография. О.Турдиева. – Т.: “Sharq”, 2015. – 200 б.

Мазкур монографияда ўзбек эроншунослигида замонавий ҳикоянинг вужудга келиши ва шаклланиш омиллари илк бор комплекс кўринишда тадқиқ қилинган. XX аср сўнги чорагидан бошлаб ҳозирги кунгача бўлган давр ҳикоянавислигини ўз ичига олган мазкур монографияда бу даврда яшаб ижод этган ва этаётган ёзувчилар, яратилган ҳикоялар, ҳикоя жанрининг турлари, адабий жараёнлардаги ўзгаришлар ақс этган бўлиб, йигирмадан ортиқ ҳозирги замон Эрон ёзувчилари ҳикояларида анъана ва новаторлик масаласи, ижодий таъсир масалалари аниқланган. Эрон ҳикоянавислигида муҳожирлик адабиётининг ўрни ҳам илк бор тадқиқ қилинган. Ушбу монография Ф-1-139 Шарқ мамлакатлари адабиёти ва жанрлар типологияси гранти доирасида бижарилди.

ISBN 978-9943-26-423-6

УЎК: 82.0 (55)

КБК: 83.3 (5)

Ушбу монографияда XX аср охири ва XXI аср бошидаги Эрон ҳикоячилиги, умуман бу адабиётнинг замонавий наср тараққиёти, янги изланишлар, ижтимоий воқеаларнинг Эрон адиб ва адибалари ижодига таъсири тадқиқ қилинган.

Тошкент давлат шарқшунослик институти Кенгашининг 2015 йил 2 июлдаги 11-сонли мажлисида нашрга тавсия этилган.

ISBN 978-9943-26-423-6

© Турдиева Ойдин

© “Sharq” нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси
Бош таҳририяти, 2015

КИРИШ

Инсоннинг маънавий оламини кашф этадиган кудратли восита бу бадиий адабиётдир. Президентимиз Ислом Каримов таъкидлаб ўтганларидек: “Адабиёт масаласи – бу маънавият масаласидир¹... Барчамизга аёнки, XXI аср интеллектуал салоҳият, тафаккур ва маънавият асри сифатида инсоният олдида янги-янги уфқлар очиш билан бирга, биз илгари кўрмаган, дуч келмаган кескин муаммоларни ҳам келтириб чиқармоқда. Бугунги мураккаб ва таҳликали замонда ёзувчининг башариятнинг эртанги кунини ўйлаб, одамни эзгуликка, инсоф-диёнат, меҳр-оқибат ва бағрикенгликка даъват этишга қаратилган ҳароратли сўзи ҳар қачонгидан ҳам муҳим аҳамият касб этмоқда”².

Ўзбекистон мустақилликка эришганидан сўнг ўтган йиллар мобайнида адабиёт ва адабиёт фанлари, шу жумладан, адабий шарқшуносликка эътибор янада ошди. “Биз маънавиятимизни юксалтириш, ёшларимизни миллий ва умуминсоний қадриятлар руҳида камол топтиришга интилаётган эканмиз, ҳеч қачон ўз қобигимизга ўралашиб қолмаслигимиз керак. Бошқа соҳалар қатори адабиёт соҳасида ҳам халқаро алоқаларни кучайтириш зарур.”³ Президентимизнинг бу фикрларини шарқшунослик соҳасидаги тадқиқотларга ҳам тўлиқ татбиқ этиш мумкин.

Ҳар бир миллат бадиий адабиёти ривожига муайян босқичлардан ўтади, мазмунан ва шаклан ўзгаради, ғоявий йўналишлар янги мазмун касб этади ва билъақс мазмунларда бадиий инъикосини топади. Ана шу жараёнларнинг ортида бадиий истеъдод эгаси, ижодкор, адиб, сўз устаси шахси туриб, унинг тафаккури, дунёқараши, изтироблари ва ҳис-туйғулари бирлашиб, ҳамнафас бўлиб, янги йўналишлар ва оқимларни барпо этади, янги адабий муҳитни яратади ва янги ижод намуналарини дунёга келтиради.

Форс адабиёти жаҳон адабиёти ва маданияти силсиласида муҳим ўрин эгаллаган адабиётлардан бири эканлиги барчага маълум. Ўзининг кўп қиррали, такрорланмас ижоди билан инсоният-

¹ Каримов И.А. Адабиётга эътибор – маънавиятга, келажакка эътибор. – Т., 2009. 23-б.

² Шу асар, 11-б.

³ Шу асар, 32-б.

ни тўлқинлантирган, долзарб маънавий муаммолар талқинига бағишланган юксак асарлари билан жаҳон адабиёти хазинасига, адабий-бадий тафаккури ривожига улкан хисса қўшган адиблар Эрон заминидан кўплаб етишиб чиққанлар. Нафақат форс адабиёти, балки жаҳон адабиёти тарихида ўчмас из қолдирган буюк шахслар Абулқосим Фирдавсий, Носир Хусрав, Умар Хайём, Саъдий Шерозий, Ҳофиз Шерозий, ирфон оламининг улуғ намояндalари, шоир ва мутафаккир Санойи, Фаридиддин Attor ва Мавлоно Румий каби буюк сўз усталарининг асарлари ўз ўқувчиларининг маънавий эҳтиёжларини қондирибгина қолмасдан, улар учун ишончли ғоявий, маданий ва фалсафий таянч ролини ҳам ўйнаган. Форс мумтоз адабиётининг жаҳон адабиёти хазинасига қўшган хиссасини ғарб адабиётининг ўз фалсафий-эстетик ғояларини ифодалашда, асрлар оша шарқ шеърини образларидан фойдаланиб келганлигида ҳам кўришимиз мумкин. Ўзини Ҳофизнинг шоғирди деб атаган буюк немис файласуфи ва шоири Гётенинг “Ғарбу Шарқ девони”, машҳурлиги жиҳатидан фақат Инжил ва Шекспир асарларидан кейинги ўринларда турувчи Умар Хайёмнинг Фицжеральд томонидан қилинган таржималари европаликлар онг-у шуурида ўчмас из қолдирди.

Буюк ва азим ўтмишга эга бўлган, шундай буюк сиймоларни умумбашарият тамаддунига тақдим этган форс адабиёти янги даврда ҳам ўзининг бир асрдан кўпроқ замонавий тарихига эга бўлиб, жаҳон адабий жараёнларида муносиб ўрин эгаллаб келмоқда. Адабиётнинг янги шакллари ўзлаштириб, жаҳон адабиётидаги ўз ўрнини англаб, дунёга бугунги кун оғоҳ инсонини назари билан қараб, унинг тилида сўзлаб, шу билан бирга, анъаналар билан боғлиқ алоқадорликда ижод этган Мушфиқ Козимий, Муҳаммад Али Жамолзода, Содик Ҳидоят, Бўзўрг Алавий, Содик Чубак каби аждодларга муносиб авлод бўлишга интилган адиблар авлоди пайдо бўлди. Шу жумладан Эрон ҳикоянавислиги ўз шаклланиши ва тараккиётида турли бадий боскичлардан ўтиб, бу жараёнларда турли хусусиятлари орқали намоён бўлди. Унинг намояндalари ўз халқи ҳаётини диққат билан кузатиб асарларида унинг кўп қиррали жиҳатларини бадий инъикосини мужассамлаштирди.

Замонавий эрон ҳикоянавислиги генезисидан халқ оғзаки ижоди, қадимги ва мумтоз форс адабий анъаналари бойлиги билан Европа, араб ва бошқа адабиёти ривожланган минтақалар

ютуклари уйғунлашган. Юз йилга яқин муддат мобайнида эрон ҳикоянавислиги катта йўлни босиб ўтди. Шарқ ҳикоянавислиги тарихини ҳамда назариясини бойитган бебаҳо асарлар яратилди. Муҳаммад Али Жамолзода, Содик Ҳидоят, Бўзўрг Алавий, Содик Чубак, Жалол Оле-Аҳмад, Иброҳим Гулистон, Аҳмад Маҳмуд, Гуломхусайн Соъэдий, Исмоил Фасих, Жамол Мирсодикийларнинг ҳикоялари эрон адабиётини бойитган нодир асарлар қаторига киради. Эрон ҳикоянавислигининг бу каби йирик намояндалари асарлари инглиз, француз, немис, испан, рус, ўзбек ва жаҳоннинг бошқа тилларига таржима қилинган, ижодлари шарқшунослар томонидан ўрганилган, ҳатто шарқ адабиёти тарихи дарсликларида ҳам ўз ўрнини топган.

Бироқ бу ёзувчиларнинг асарлари XX асрнинг 80-йилларигача бўлган давр эрон адабиётига тегишли бўлиб, бу даврдан кейинги, яъни Эронда туб инқилобий ўзгаришлардан кейинги давр адабиёти, хусусан ҳикоянавислиги кам ўрганилган, монографик планда махсус тадқиқ этилмаган ва шу давр ҳикоянавислиги борасида махсус илмий рисоалар ҳам яратилмаган. XX асрнинг сўнгги чораги ва XXI аср бошидаги эрон ҳикоянавислиги охириги пайтгача китобхонларга мутлақо номаълум бўлиб келди. Ваҳолаңки, 1979 йилги инқилоб асрлар мобайнида давом этган шоҳ ҳукмронлигига яқун ясаб, мамлакат ижтимоий-сиёсий ва маънавий-маданий ҳаётида чуқур ўзгаришлар содир бўлганлиги кузатилади. Бу ўзгаришлар Эрондаги адабиётга ҳам ўз таъсирини ўтказмай қолмади. Бир томондан бу ўзгаришлар инқилобдан кейинги дастлабки йилларда маданий-маънавий ҳаётни исломлаштириш тамойили кучайганида намоён бўлса, сўнгги ўн йилликларда адиблар ижодида бу босимдан чиқиб янги мавзулар, шаклий-услубий изланишлар, воқеликни янги тасвирлашга интилиш тамойиллари кучайганлиги эътироф этилади. Эрон жамиятини ҳар томонлама исломлаштиришга қаратилган ҳаракатлар босими қанчалик кучли бўлмасин, қадимги, ҳатто ўрта асрларга хос анъаналарни тиклашга ҳар қанча ҳаракат қилинмасин, Эрон жамияти тўла ёпиқ исломий жамиятга айланмади ва маданий ўзгаришлардан беҳабар қолмади. Адабиётда, хусусан ҳикоянависликда жаҳон адабий жараёнларининг форс адабиётига хос янги бадний тамойиллари намоён бўлди. Эрон ҳикоясига янги мавзулар, янги талқинлар, воқеликни тасвир этишда психологизм, модерникстик усуллар, мифлаштириш ва бошқа услубий